

RECENZIO:

Ószövetségi tudomány arcképekben

Rudolf Smend, *Kritiker und Exegeten. Proträttskizzen zu vier Jahrhunderten alttestamentlicher Wissenschaft*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017

Vajon mi az értelme annak, hogy ilyen monumentális, több mint ezer lapot kitevő tudománytörténeti műve írjon valaki? Nem luxus az ilyesmi? – Nem egészen! A „luxus” szót ugyan nem utasítanám vissza, mint ahogy egy jó regény elolvasása, vagy egy színházi előadás megtekintése is luxusnak tűnik rohanó világunkban. Viszont a tudománytörténetnek konkrét haszna is van. Egyrészt azért, mert felejtünk ám, elég nagy tempóban! Ha valaki arra gondol, hogy apja, nagyapja mi mindent megtanult még gyerekfejjel, amit ma már az átlagember nem tud (a „kütyü” helyettesíti – ha helyettesíti), nos, akkor pontosan szeme előtt van a tudás elvesztésének tragédiája. Jómagam szoktam néha egyik vagy másik fantáziadús tudort arra emlékeztetni, hogy zseniális új gondolata már kétszáz évvel ezelőtt zsákutcának bizonyult – bizony, jó ismerni, amit eleink is megpróbáltak. A másik haszna viszont az a tudománytörténetnek, hogy (és itt már a maradandó, meg nem cáfolt tudásanyagra utalok) látjuk azokat az összefüggéseket, amelyekben egyik vagy másik felfedezés megszületett. Nem tudjuk tehát azt sem pontosan kiértékelni, amit megtanultunk az iskolában, ha nem helyezzük el a történelemben azokat a gondolatokat, amelyek évtizedek, évszázadok során kristályosodtak ki.

Rudolf Smend a göttingeni egyetem nyugalmazott tanára – ortodox református családból származik, ahogy saját visszaemlékezését olvassuk a 422. lapon. Ugyanis a könyvben is szerepel egy bemutatandó portré, hasonló névvel, aki tulajdon nagyapja volt, szintén göttingeni ószövetséges professzor (1851-től 1913-ig élt). „Ezt a nagyapámat nem ismerhettem, csak a nagymamát, aki őt negyedszázaddal

túlélte. Hetente meglátogattam őt, s ekkor nagyapám könyvei, képei és bútorai között voltam, hiszen nagyapám világa még ott élt.” S a szerző emlékszik még a nagyapa nagyapjára (mi ükapának mondjuk ezt), aki fiát ortodox református kérdés-felelet katechizmus-stílusban látta el teológiai vademecummal. Nem vitás: Rudolf Smend az Ószövetség kutatásának történetét saját történetként érti, s mondja el. Nagy lelkész-generációink nekünk is voltak-vannak; bárha mi is el tudnánk mondani a mi saját teológiai történetünket!

Ötvennégy tudós arcképe néz ránk a könyvben, ugyanennyi életút, s kísérlet az Ószövetség megértésére. A legfontosabbak, akiknek műveit bibliai tanulmányaink során ilyen vagy olyan formában érintettük, s igehirdetésünkben remélhetőleg fel is használjuk. Csak néhány példát említsünk!

Ott van például Jean Astruc (1684-1766) neve, aki rekatolizált francia doktor, egy református lelkész fia, s a Napkirály orvosa. Gyógyászati munkái ma már alig ismertek, bár elég jelentősek voltak saját korában a járványokról írt tanulmányai. Viszont a Jahwista és Előhista fölfedezésével ő írta be a mi iskoláinkba is végérvényesen a nevet – a Pentateuchos-kutatás mindmáig foglalkozik vele.

Robert Lowth (1710-1787) angol püspök szintén tanulmányaink része, hiszen a héber poézisről írt könyve máig érvényes: a „parallelismus membrorum”, a héber gondolati ritmus szabálya. Feltételezem, hogy az értelmezésben minden református lelkész használja ezt az eredményt, amikor a Zsoltárok könyvét olvassa, magyarázza.

Wilhelm Gesenius (1786-1842) neve egészen biztosan ismert annak, aki egy kicsit masasabb szinten gyakorolta a héber nyelvet: mind héber nyelvtana, mind pedig héber szótára meghatározó lett az európai nyelvészetben. Mi magyarok még hozzá is fűzhetnénk, hogy átdolgozott formában a nyelvtan magyarul is megjelent.

Röviden tárgyalja Smend Julius Wellhausen életművét is (1844-1918), mármint annyiban röviden, hogy Wellhausen-kutatással egész életében foglalkozott, s nagy könyveket is írt, itt pedig „csak tizenöt” oldalon foglalkozik vele. Ő nyilván a legjelentősebb az újkori kutatás történetében, magyarországi kapcsolatai is voltak (Goldziher Ignác sokat köszönhetett és köszönt is neki). Viszont utóhatása is óriási

volt: Wellhausen óta látjuk egységben a nyelvészeti és történeti kutatást, kiegészítve a vallástörténet alakulásával. Csupán zárójelben jegyezzük meg, hogy élete utolsó szakaszában Wellhausen újszövetségi kommentárokat is írt – az újszövetségesek szörnyű bosszúságára. Ha valaki viszont élvezetes olvasmányt akar, akkor ma is előveheti ezeket. Talán az is megjegyezhető még, hogy a magyar közvélemény annak idején rendkívül gyorsan reagált: 1886-ban megjelent az Athenaeum kiadónál magyarul is Wellhausen nagy áttörést jelentő műve, az *Izrael népének története Jeruzsálem második pusztulásáig*. Számunkra az is jelentős, hogy Wellhausennek jó barátja volt Abraham Kuenen Hollandiában (akit Smend szintén tárgyal könyvében), s Hollandiában sok magyar tanult. Így például Kenessey Béla is, aki a Budapesti Református Theológiai Akadémián Ószövetséget tanított, s tanszékfoglaló beszédjében már a wellhauseni rendszer propagálta.

Talán leginkább persze azok felé fordulunk érdeklődéssel, akik az elmúlt évtizedekben leginkább befolyásolták a magyar teológiai gondolkodást. Sokáig ugyan nyugati könyveket nem tudtunk vásárolni, s a német teológiai irodalom csak a kelet-németországi kiadványok révén volt elérhető. Ezért aztán Gerhard von Rad (1901-1971), ill. Martin Noth (1902-1968) befolyása érvényesült, hiszen az előbbinek ószövetségi teológiája, ill. több kommentárja, valamint az utóbbinak kommentárjai voltak számunkra hozzáférhetők. Szerencsés konstelláció, hogy pont ez a két tudós befolyásolta leginkább a kontinens ószövetségi tudományát – érdekes látnunk, hogy tudós pályafutásuk milyen nehéz körülmények között érlelte ki a század közepének oly fontos eredményeit!

R. Smend tanársegéd volt M. Noth mellett, s G. von Raddal is párbeszédben állt; bemutatása egyszersmind a teológiai kontinuumot is képezi a tegnap és a ma között. Lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy könyvét olyan tudósoknak ajánlja, akik korábban nála voltak tanársegédek. Nevezzük meg őket: Hans-Peter Müller, Walter Dietrich, Christoph Levin és Christoph Bultmann azok a professzorok, akiket ilyen megtiszteltetés ért – joggal, hiszen a maguk részéről mind jelentősen alakították az ószövetségi tudományt. Róluk nekünk kell majd megemlékeznünk hasonló módon – s bár H.-P. Mül-

ler már meghalt, a többi hál' Istennek él, tehát megtehetjük még velük párbeszédben!

Zárásul kérjük az olvasót: legyen romantikus és realista egy személyben! Vegyen elő egy füzetet, s írja fel magának azt, hogy saját teológiai tudásában kitől és mit tanult! Milyen gondolatok voltak meghatározók teológiai tanulmányaiban, kiktől hallotta azokat – megírhatja azt is, hogy kikkel nem értett egyet, vagy kikkel vitatkozott, esetleg miben változott meg véleménye időközben. S higgye el: nem haszontalan tevékenység ez, mert ennek során ön maga tisztázhatja leginkább az ember, mit tud, mit nem tud, vagy mit kell még az elsajátított ismeretekhez hozzáragasztani. Aki bírja a német nyelvet, olvassa el Smend könyvét, s vegyen példát belőle ahhoz, hogy a múltat elevenné tegye, a jelent pedig méltó utódoknak adja át!

Karasszon István